

né viac menej všetkým racionálnym bytostiam, ktoré zdieľajú náš obraz sveta, iné, ako „Moje meno je L. Koreň“, sú individuálneho charakteru. Rola niektorých, ako „Mám dve ruky“, je viac závislá od kontextu, rola iných, ako „ $2+2=4$ “, je menej závislá od kontextu. To, čo stálo istý čas pevne a tvorilo netematizované pozadie všetkého súdenia a skúmania, sa môže časom dať do pohybu a dostať sa do popredia (§ 95 – 98). Dôležité však je to, že „*k fundamentu všetkého operovania s myšlienkami (s jazykom) nepatria len vety logiky, ale aj vety majúce formu skúsenostných viet*“ (§ 401). Teda nielen tradičné istoty, logické a matematické propozície, ale aj empirické propozície môžu mať alebo nadobudnúť špeciálny štatút a plniť konštitutívno-normatívnu funkciu v našom jazyku, myslení (§ 105, 455, 461). Objektívne istoty nie sú zdôvodnené, nie sú výsledkom skúmania a overovania (§ 136 – 138), sú často netematizované, v istom zmysle však nič nehovorí proti nim, a všetko hovorí pre ne (§ 4, 93). V tomto zmysle sú piliermi empirického poznania, pretože sa o ne reálne (sic!) opiera naša bežná epistemická prax. Každé zdôvodňovanie musí niekde skončiť a vždy sa deje na podklade nezdôvodnených presvedčení či vier. „*Základom zdôvodnenej viery je nezdôvodnená viera*“ (§ 253). A nezdôvodnené viery sú primárne doma v našom konaní a správaní: „*Akoby zdôvodňovanie ani nemalo konca. Koncom však nie je nezdôvodnený predpoklad, ale nezdôvodnené konanie*“ (§ 110). To je, samozrejme, priamy útok na fundacionalistické koncepcie, ktoré sa usilujú o *a priori* rekonštrukciu či skôr revíziu princípov epistemickej praxe. Nič také však podľa Wittgensteina nie je možné ani potrebné.

Ladislav Koreň

John R. Searle: *Mysel', jazyk, spoločnosť*

Preložil Dezider Kamhal. Kalligram, Bratislava 2007, 192 s.

To, že filozof odchovaný v tradíciách analytickej filozofie si dokáže klásť aj na prelome dvoch tisícročí ambície, ktoré nielen „prorocké hlasy“ postmodernity už dávno diagnostikovali ako prelud, ale ktoré boli až na malé výnimky príliš cudzie duchu analytického myslenia, dokumentuje slovenskému čitateľovi toto syntetizujúce dielo nevelkého rozsahu už na jeho prvých stranách. Syntetizujúce preto, lebo Searle v ňom podáva zjednodušený – a v mnohých ohľadoch aj zjednodušujúci – pohľad na tri zásadné kategórie filozofických problémov, ktorým sa počas svojej filozofickej kariéry venoval. Fakt, že ide o dielo nevelkého rozsahu, môže vzbudiť podozrenie, keďže ide naozaj o dielo syntetizujúcej povahy. Veď jednotlivým otázkam, ktoré spa-

dajú do troch rámcových kategórií problémov, venoval autor už niekoľko rozsiahlejších kníh a sériu odborných článkov. Odhliadnuc od iného, môže byť syntéza v takomto rozsahu poctivou? Striktne vzaté, zrejme nie. Searle nás však nechce zavádzať a už v prvej (úvodnej) kapitole deklaruje, že táto kniha je určená predovšetkým filozoficky nevzdelanému čitateľovi a predstavuje, hoci netradičný, „úvod“ do filozofie. Svojim projektom sa pokúša naplniť tri hlavné ciele. Po prvé, zamýšľa predložiť niekoľko všeobecných teoretických tvrdení o povahe (ľudskej) mysle, jazyka a spoločnosti spôsobom, ktorý by mu umožnil poskytnúť vysvetlenia ich vzájomných vzťahov a mechanizmov, ktoré sú, podľa Searla, nezávislé od toho, ako sú reprezentované. Po druhé, sledovaním tohto cieľa chce zároveň demonštrovať jednu konkrétnu podobu filozofickej analýzy a odlišiť tak svoje chápanie filozofického skúmania od iných foriem skúmania. Nakoniec chce pripojiť svoje postrehy o povahe filozofických zmätkov, ktorých si však, domnievam sa, filozoficky nevzdelaný čitateľ zrejme nemusí byť pri čítaní celkom vedomý.

Okrem už spomínanej úvodnej kapitoly, v ktorej autor jasne deklaruje, čo považuje za spojovací článok celej práce, a v ktorej sa venuje obhajobe toho, čo možno nazvať externým realizmom, kniha obsahuje päť ďalších kapitol, ktoré postupne prezentujú autorove výsledné stanoviská k rámcovým problémom mysle, jazyka a spoločnosti a v poslednej kapitole vyúsťujú do (nesamostatného) epilógu, v ktorom sa autor vracia k niektorým otázkam z prvej kapitoly. Pozrime sa teraz na jednotlivé časti bližšie.

Prvú kapitolu možno chápať ako fundamentálnu, keďže na to, aby sme sa mohli vôbec vyjadrovať k otázkam týkajúcim sa napríklad mysle, jazyka a spoločnosti, musíme mať jasno v tom, aké sú filozofické východiská nášho uvažovania o skutočnosti a pravde. Od odpovedí na otázky typu „Existuje skutočný svet nezávisle od nás, našich skúseností, našich myšlienok a nášho jazyka?“, resp. „Sú naše tvrdenia obvykle pravdivé alebo nepravdivé podľa toho, či korešpondujú s faktmi?“ budú totiž závisieť aj odpovede na otázky, ako napr. „Aké charakteristické vlastnosti má naše vedomie?“ alebo „Aká je štruktúra sociálneho univerza?“ či „Ako funguje jazyk?“. Dalo by sa však namietat, nakoľko sú posledné tri otázky, na rozdiel od prvých dvoch, naozaj *filozofickými* otázkami. Čitateľ si však musí počkať na záverečnú časť poslednej, šiestej, kapitoly, aby sa dozvedel, ako autor vlastne chápe (hraničnú) povahu (niektorých) filozofických otázok.

Searle sa od prvých strán svojej knihy hlási k stanovisku *externého realizmu*, ktorý odpovedá na prvé dve otázky kladne. Externý realizmus, teda *názor*, že vonkajší svet existuje nezávisle od nás a od spôsobov, akým ho reprezentujeme, pričom naše reprezentácie vyjadrované jazykom môžu byť pravdivé alebo nepravdivé vzhľadom na fakty tohto sveta, sa dnes veľmi nenosí.

Autor sa však pokúša *ukázať*, že tieto presvedčenia, ktoré sa podľa neho najzreteľnejšie prejavili v historickej ére európskeho osvietenstva, sú také základné pre celé naše myslenie a správanie, že ich nie je možné *dokázať*, keďže každé dokazovanie ich už predpokladá. *Názor*, že vonkajší svet existuje, nemôžeme zastávať v tom zmysle, v akom môžeme zastávať názor, že Shakespeare bol veľký dramatik (s. 21). Presvedčenie o existencii vonkajšieho sveta je také samozrejmé, že je súčasťou toho, čo Searle nazýva „Pozadím (s veľkým „P“) nášho myslenia a jazyka“ (s. 21). Paradoxom je to, ako na to Searle upozorňuje, že prevažnú časť dejín filozofie tvoria pokusy spochybniť tieto *implicitné stanoviská* Pozadia. Vyrovnaniu s mnohými z nich sa venuje v prevažnej časti prvej kapitoly.

Po týchto filozoficky fundamentálnych úvahách sa púšťa do uvažovania o sérii problémov vynárajúcich sa v súvislosti s povahou nášho myslenia. Tým sa venuje v druhej, tretej a štvrtej kapitole, teda v prevažnej väčšine knihy. Ako však už v úvode druhej kapitoly poznamenáva, nejde o rozoberanie výsledkov filozofickej analýzy, ale o rozoberanie niektorých výsledkov súčasnej vedy, výsledkov týkajúcich sa otázok typu *ako sa veci vo svete skutočne majú*. Na otázku, čo je to myseľ, odkiaľ sa vzala a akú má štruktúru, nám podľa Searla môže odpovedať súčasná (a budúca) veda, hoci je evidentné, že táto otázka zamestnávala pozornosť filozofov už od dávna (s. 52). V tomto bode sa mi zdá, že Searlovo tvrdenie ako nie celkom korektné, pretože zrejme naznačuje, že v súčasnej vede (fyzike, chémii, biológii, resp. špecializovaných disciplínach) existuje akýsi konsenzus odpovedajúci jednotne na tieto otázky. V skutočnosti to však také jednoduché iste nie je. Napokon už fakt, že sám autor polemizuje s niekoľkými (súčasnými) „materialistickými“ koncepciami, ktoré majú aj v dnešnej vede svojich stúpcov, zjavne naznačuje, že jednoduchú a vyčerpávajúcu odpoveď nám dnes veda nie je v tejto oblasti schopná poskytnúť. Preto by bolo azda korektnejšie povedať, že autor prijíma tie a tie vedecké výsledky ako východiská pre predloženie svojej vlastnej koncepcie mysle.

Druhá kapitola má povahu úvodu do problematiky mysle ako fenoménu, ktorý dodnes nie je uspokojivo vysvetlený. Searle najskôr predkladá súbor teoretických tvrdení, ktorými je podľa neho možné dostatočne všeobecne opísať základné atribúty vedomia ako najpodstatnejšej vlastnosti našej mysle, a potom sa púšťa do konfrontácie s dvoma radikálne odlišnými koncepciami, ktoré nezohľadňujú niektorú z navrhovaných charakteristík. Predkladá alternatívu jednak dualizmu – či už dualizmu *substancií* alebo dualizmu *vlastností* – a jednak sa pasuje s rôznymi formami materializmu s jeho redukciou ontologicky subjektívnych stavov, akými sú stavy vedomia (napr. bolesť), na javy s tzv. ontológiou tretej osoby. Nabáda, aby sme sa zriekli definícií, ktoré

boli doteraz spájané jednak s materialistickým ponímaním vedomia a jednak s dualizmom tela a mysle. Vedomie (ako primárna vlastnosť mysle) je podľa Searla biologický proces odohrávajúci sa v biologickom orgáne (mozgu) podobne, ako je trávenie biologický proces, ktorý prebieha v žalúdku (a nielen v ňom). Preto nemá dualizmus pravdu, keď hovorí, že myslenie je niečo, čo nemá materiálny základ. Avšak materializmus vo viacerých podobách redukuje vedomé stavy, ktoré existujú výlučne iba z hľadiska subjektu (organizmu), ktorý ich má, na isté fyziologické procesy alebo pozorovateľné reakcie, ktoré majú ontológiu tretej osoby, čo znamená, že existujú nezávislé od organizmu, ktorý ich má. V tomto je pochopenie povahy vedomia neredukovateľné na chápanie procesov, ktoré ho zapríčiňujú. Keďže je teda myseľ súčasťou prírody a keďže ju Searle vysvetľuje ako biologický fenomén, príznačne nazýva svoju koncepciu „biologickým naturalizmom“ (s. 66).

Téme vedomia a téme intencionality ako najpríznačnejšej, aj keď nie výlučnej vlastnosti vedomia, sa autor venuje aj v tretej a štvrtej kapitole. Ponúka niekoľko všeobecných charakteristík, o ktorých je presvedčený, že pravdivo opisujú štruktúru nášho vedomia. Vedomie však nie je uzavretý fenomén. Práve intencionalita je tou podstatnou vlastnosťou nášho vedomia, ktorá nám umožňuje, aby naše psychické stavy ako presvedčenia, túžby, obavy a pod., boli zamerané na objekty a situácie vo svete. Aj keď nie všetky vedomé stavy sú intencionálne (napr. stav úzkosti) a nie všetky intencionálne stavy sú vedomé (napr. presvedčenie, že Zem je planéta, „mám“ aj v hlbokom spánku), vedomie a intencionalita sa navzájom prekrývajú.

Ako by však mohla existovať objektívna veda skúmajúca subjektívne stavy mysle? Searle v tomto kontexte ponúka isté významové rozlíšenie medzi hovorením o entitách, ktoré sú *ontologicky subjektívne*, resp. *ontologicky objektívne*, a hovorením o tvrdeniach, ktoré sú *epistemicky subjektívne*, resp. *epistemicky objektívne*. Bolesti, pocity svrbenia či stavy eufórie a vo všeobecnosti psychické stavy ako také majú subjektívny spôsob existencie na rozdiel od hôr a jazier, ktoré existujú nezávisle od prežívania nejakého subjektu a majú objektívnu existenciu. Okrem toho však v komunikácii používame výrazy „subjektívny“ a „objektívny“ aj v inom zmysle, a to vtedy, keď chceme povedať, že pravdivosť nejakého tvrdenia závisí alebo nezávisí od postojov, pocitov či názorov nejakých ľudí. Na základe tohto rozlíšenia môže potom Searle tvrdiť, že javy, ktoré sú ontologicky subjektívne, môžu byť epistemicky objektívne. Z tohto dôvodu sa dá v princípe obhajovať presvedčenie, že objektívna veda o subjektívne existujúcich fenoménoch je možná.

Searlovo chápanie intencionality je úzko prepojené s jeho chápaním jazyka i s jeho koncepciou fungovania sociálnej reality. Fakt, že jazykové výrazy sú o niečom, teda že fyzické znaky môžu niečo reprezentovať, je faktom,

ktorý nedokážeme vysvetliť bez toho, aby sme sa odvolali na intencionalitu ľudského vedomia. Jazyk má, povedané Searlovými slovami, „odvodenú intencionalitu“ z intencionality mysle. Samozrejme, otázkou je to, akú povahu má súbor Searlových tvrdení o povahe mysle a s ňou spojených problémov. Zrejme nejde o verifikované tvrdenia a je otázne, či sú vôbec v princípe verifikovateľné. Ak nie, máme im rozumieť ako tvrdeniam vyjadrujúcim isté „implicitné stanoviská“, za aké by sme považovali vyjadrenia externého realistu? Pravdepodobne nie, veď ako sme videli, Searle v princípe pripúšťa, že ontologicky subjektívne javy sú objektívne skúmateľné. Čitateľ si tak môže byť na neistom, aký status vlastne majú autorove teoretické tvrdenia.

Kľúčovým pre Searlovu teóriu intencionality je zavedenie viacerých rozlíšení. Prvým z nich je rozlišovanie medzi *typom* a *obsahom* intencionálnych stavov. Môžeme napríklad veriť, že bude pršať, alebo dúfať, že bude pršať, alebo sa obávať, že bude pršať. Všetky tri uvedené príklady majú spoločný obsah – že bude pršať. V každom z príkladov je však tento spoločný obsah vyjadrený inými intencionálnymi spôsobmi (s. 112). Samotný obsah možno vyjadriť propozíciou. V súvislosti s intencionálnymi stavmi Searle zavádza pojem *podmienok splnenia*. Podmienky splnenia sú totiž všeobecnejšie ako podmienky pravdivosti, keďže podmienky pravdivosti sa vzťahujú iba na jeden typ intencionálnych stavov, na presvedčenia. Ako môžu byť naše presvedčenia pravdivé alebo nepravdivé – teda majú podmienky pravdivosti –, tak môžu byť naše úmysly zrealizované alebo neuskutočnené – a majú potom podmienky uskutočnenia. Všetky tieto špecifické podmienky možno zaradiť pod všeobecný pojem podmienok splnenia, ktoré sa viažu na intencionálne stavy s propozičným obsahom. O intencionálnom stave vieme povedať, že je splnený alebo nesplnený, ak existuje súlad medzi propozičným obsahom a reprezentovanou skutočnosťou. S tým súvisí aj ďalší Searlov pojem, pojem *smery zodpovedania*. Intencionálne stavy s propozičným obsahom majú rôzne smery zodpovedania. Ak hovoríme o pravdivých alebo nepravdivých presvedčeniach, hovoríme tak vzhľadom na to, či sa majú veci vo svete tak, ako ich toto presvedčenie reprezentuje. Presvedčenia potom majú taký smer zodpovedania, že intencionálny stav (myslel) musí zodpovedať faktom (svetu). Skráteno hovoríme o smere zodpovedania *myslel-svetu*. Okrem toho však existuje aj opačný smer zodpovedania, smer *svet-mysli*, ktorý je typický pre úmysly a želania a ktorý reprezentuje náš úmysel, resp. želanie, ako má svet zodpovedať. Napokon, niektoré intencionálne stavy nemajú žiaden smer zodpovedania alebo, ako hovorí Searle, majú *nulový smer zodpovedania*. Uvedené rozlíšenie medzi obsahom a typom ako aj podmienky splnenia, resp. smer zodpovedania sú pojmy, ktoré Searle následne využíva (v modifikovanej podobe) aj vo svojej teórii jazyka – teórii rečových aktov.

Pojmový aparát, ktorý si Searle v prvých štyroch kapitolách knihy pripravil, má explanačnú funkciu aj pri vysvetlení sociálnej a inštitucionálnej reality. Od všeobecných úvah o ontológii inštitucionálnych faktov v piatej kapitole prechádza v záverečnej, šiestej kapitole k špecifickému skúmaniu jazyka ako osobitného fenoménu inštitucionálnej reality, ktorý sa svojim spôsobom podieľa na *konštituovaní* ostatnej sociálnej a inštitucionálnej reality. Zdá sa, že v pozadí Searlových úvah je presvedčenie, že teória rečových aktov (v jeho verzii) je zároveň špeciálnou teóriou konania a biologickou teóriou odvodenej intencionality.

Čo je to v Searlovom ponímaní vlastne „inštitucionálny fakt“? Searle vyberá ako príklad situáciu, v ktorej sa pýtame, čo robí z nejakého kusu farebne potlačeného papiera peniaz (bankovku). Zdá sa, že fyzika a chémia sú schopné povedať nám veľa o fyzikálnej štruktúre a chemických procesoch takéhoto kúsku papiera. Ak si však, podobne ako Searle, kladieme otázku „Vďaka akým faktom je to peniaz?“, zdá sa, že fyzika a chémia nám nevedia na to odpovedať (s. 125). Searle sa preto pokúša argumentovať v prospech intuitívneho rozlišovania medzi tými črtami sveta, ktoré sú od pozorovateľa prípadne aktívneho agensa nezávislé, a tými, ktorých existencia je priamo od neho závislá. Ide teda na jednej strane o javy, ktoré existujú nezávisle od nášho vedomia a našej intencionality, ako napr. to, že teleso má nejakú hmotnosť a molekulárnu štruktúru, a na druhej strane ide o javy, ktoré sú (pre nás objektívne) tým, čím sú, vďaka našej intencionalite, ako je to v prípade, keď nejaké teleso s určitou hmotnosťou *považujeme* za stoličku. Na to, aby dal Searle tomuto odlíšaniu jasnú podobu, zavádza ešte tri explanačné prvky: *kolektívnu intencionalitu*, *priradenie funkcií* a tzv. *konštitutívne pravidlá*. Keďže každému zo spomenutých pojmov Searle venoval osobitné práce, je pochopiteľné, že piata kapitola tejto knihy predstavuje naozaj len veľmi zjednodušený model vysvetlenia týchto pojmov, opomínajúc problémy, ktoré sú s nimi späté. Searlovi však tento náčrt postačuje na to, aby ukázal, že jeho teória dokáže odpovedať na otázky ako „Vďaka akým faktom je niečo peniazmi, manželstvom, občianstvom, vojnou, atď.?“. Podľa Searla sociálne javy a inštitúcie existujú práve v tom zmysle a v tom časovom intervale, v akom nejaké spoločenstvo osôb kolektívne prijíma alebo uznáva, že nejaká vec (jav, udalosť) X plní (má) nejakú (v prípade inštitucionálnych faktov – statusovú) funkciu Y v určitom kontexte alebo za nejakých okolností K.

Jazyk sa zdá byť potom základnou inštitúciou, vďaka ktorej nielenže reprezentujeme fakty, či už od nás nezávislé alebo závislé, ale je aj prostriedkom, vďaka ktorému niektoré fakty objektívne konštituueme, pričom samotná táto schopnosť je biologicky daná, a teda od nás nezávislá. Searle sa

v poslednej kapitole snaží vysporiadať s niektorými problémami filozofie jazyka, ako napr. čo je to význam jazykových výrazov, ako je význam jazykových výrazov prepojený s významom, ktorý jazykovým výrazom pripisuje hovorca, či aké všeobecné črty môžeme rozlíšiť v *jazykovom správaní*. Vysvetlenia ponúka na pozadí toho, čo povedal v predošlých kapitolách. Posledná kapitola je de facto stručnou prezentáciou jeho verzie teórie rečových aktov, ktorú rozvíjal približne od polovice 60. rokov 20. storočia, a ktorá sa v niektorých ohľadoch líši od teórie jej prvotného proponenta J. L. Austina. Slovenský (prípadne český) čitateľ má okrem tejto kapitoly možnosť oboznámiť sa so Searlovou teóriou rečových aktov aj v paralelne vychádzajúcom slovenskom preklade Searlovej staršej práce *Rečové akty*, ktorá je autorovým prvým systematickým náčrtom jeho všeobecnej teórie rečových aktov.

Ako som na úvod poznamenal, Searle si v tejto práci kladie nemalé ambície, o ktorých splniteľnosti môžeme pochybovať. Je pravdou, že *Mysel, jazyk, spoločnosť* patrí medzi knihy, ktoré sú pre čitateľa prťažlivé svojou zrozumiteľnosťou, čo sa podarilo v preklade D. Kamhala aj zachovať. Ako však autor bez okolkov priznáva, mnohé úvahy sa rozvíjajú na základe „prijatých predpokladov“ – výsledkov vedy, čím sa, ako sme už spomenuli, v tichosti predpokladá, že veda dnes disponuje jednotnou odpoveďou na to, čo je to napr. myseľ. Zdieľať so Searlom filozofické sympatie k externému realizmu, prípadne s ním zdieľať presvedčenie, že myseľ, jazyk a spoločnosť sú navzájom fundamentálne prepojené, ešte neznamená považovať všetky jeho návrhy za bezproblémové. Každopádne je však Searlov pokus zrozumiteľne vysvetliť, „ako všetko do seba zapadá“ pomocou súboru istých teoretických tvrdení (z pozície externého realizmu), exemplárnym príkladom filozofa, ktorý nerezignoval na „osvietenskú víziu“.

Lukáš Bielik

Pawel Stanislaw Czarnecki: Marii Ossowskiej nauka o moralności

Warszawa, Wyższa Szkoła Finansów i Zarządzania 2005, 172 s.

Autor sa vo svojej monografii venuje prezentácii diela významnej poľskej autorky v oblasti filozofie, etiky a sociológie morálky Marie Ossowskiej (1896 – 1974), ktorá patrila k jedným z najvýznamnejších predstaviteľov skúmania morálky v Poľsku v danom období. V mnohých prípadoch jej vplyv prekráčoval aj hranice Poľska a strednej Európy. Podľa názoru autora hlavným cie-